

dr BARBARA KRZYŚKÓW
 Centralny Instytut Ochrony Pracy
 – Państwowy Instytut Badawczy
 Kontakt: bakrz@ciop.pl

Odpowiedzialność za wypadki na budowie

Fot. Sandra Gligorjievic/Bigstockphoto

Duża wypadkowość w sektorze budownictwa, jak też poważne skutki tych wypadków skłaniają do lepszego uświadamiania pracodawcom i uczestnikom procesu budowlanego ich obowiązków w zakresie ochrony życia i zdrowia pracowników. W artykule przedstawiono podstawowe uregulowania prawne dotyczące obowiązków pracodawcy w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy oraz odpowiedzialności za nieprzestrzeganie wymagań zawartych w przepisach. Opisano również zakres odpowiedzialności uczestników procesu budowlanego za wypadki przy pracy.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność prawna, budownictwo, wypadki, bhp

Responsibility for accidents at construction sites

The considerable accident rate in the construction industry as well as the grave results of these accidents are anything if a reason to enlighten employers as well as employees about their duties with regard to safety and health at work. This article presents basic data on the legal framework concerning the employer's duties in that area as well as the responsibility for disobeying requirements in such regulations. It also discusses the scope of the responsibility for accidents at work of the participants in the process of construction.

Keywords: legal responsibility, construction, accidents, OSH

Wstęp

W budownictwo rokrocznie występuje bardzo duża liczba wypadków. Wg danych GUS za 2012 r. wskaźnik ich częstości wyniósł 9,17 na 1000 pracujących, a więc, mimo spadku w stosunku do poprzednich lat, nadal jest bardzo wysoki, przez co sektor budownictwa ciągle znajduje się w czołówce tej statystyki (rys.).

Tendencja ta nie ulega znaczącej zmianie na lepsze, pomimo wielu inicjatyw podejmowanych w celu powszechnego przestrzegania zasad bhp. Przyczyn takiej sytuacji jest wiele,

a przede wszystkim: duże rozproszenie firm budowlanych, w tym znaczna liczba mikroprzedsiębiorstw, okresowe nasilenie prac budowlanych, co powoduje zintensyfikowanie pracy kosztem bezpieczeństwa i w końcu, lekceważenie wymogów bhp przez pracodawców, jak też przez samych pracowników.

Konsekwencją wypadku, szczególnie śmiertelnego bądź ciężkiego, jest pociągnięcie osób odpowiadających za stan bhp do odpowiedzialności. Warto więc przypomnieć kto, kiedy i w jakim zakresie odpowiada na budowie

za bezpieczeństwo. Wielkość budów, często duża liczba firm uczestnicząca w procesie inwestycyjnym, jak też różne formy zatrudnienia (umowa o pracę, cywilnoprawna, praca tymczasowa, czy wręcz „na czarno”) powodują trudności w ustaleniu podmiotów, na których spoczywa obowiązek zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy.

Podstawy prawne zapewnienia bhp na budowie

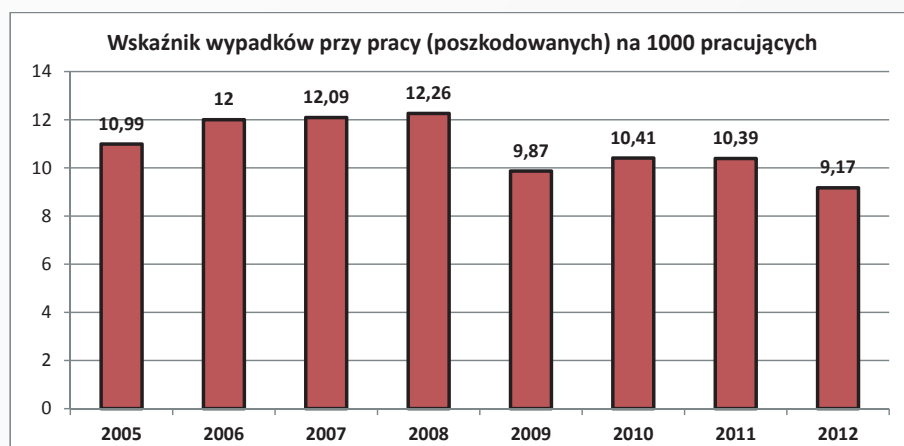
Podstawowym aktem prawnym regulującym zagadnienia z zakresu bhp na budowie jest kodeks pracy [1], zawierający m.in. obowiązki pracodawcy w tej materii. Ich rozwinięcie i uszczegółowienie zawarte jest w rozporządzeniu Ministra Infrastruktury [2]. Jego przepisy odnoszą się do całego procesu inwestycyjnego: od przygotowania budowy i zagospodarowania jej placu, przez wymagania dotyczące budynków i urządzeń higieniczno-sanitarnych, zasady stosowania instalacji i urządzeń elektroenergetycznych, maszyn i urządzeń technicznych, rusztowań i pomostów roboczych, do bezpiecznego wykonywania prac ziemnych, impregnacyjnych, odgrzybieniowych etc.

W rozporządzeniu tym ustalono również wymagania dotyczące pracy na wysokości i przy użyciu materiałów wybuchowych, które są uznane za prace szczególnie niebezpieczne.

Równie istotnym aktem prawnym jest rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie ogólnych przepisów bhp [3]. Dotyczy ono prac na wysokości, doboru środków ochrony zbiorowej i indywidualnej na budowie oraz zasad wykonywania prac szczególnie niebezpiecznych.

Należy również przytoczyć rozporządzenie ministra gospodarki, ustalające zasady bezpieczeństwa podczas eksploatacji maszyn i innych urządzeń technicznych do robót ziemnych, budowlanych i drogowych [4].

Wymienione akty prawne są najważniejszymi uregulowaniami w dziedzinie bhp na budowie, ale niejedynymi, gdyż obok nich istotne przepisy, dotyczące bezpośrednio bhp na budowie, znajdują się również w ustawie prawo budowlane [5]. Szczególne obowiązki zostały

Rys. Częstość wypadków przy pracy w budownictwie polskim na 1000 poszkodowanych w latach 2005-2012

Fig. Incidence of accidents at work in Polish construction industry by 1000 victims in 2005-2012

w tym przypadku powierzone projektantowi i kierownikowi budowy. Do obowiązków pierwszego z nich należy sporządzenie informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, uwzględniającej specyfikę projektowanego obiektu budowlanego i stanowiącej podstawę opracowywania planu bhp.

Zdecydowanie szerszy zakres obowiązków z zakresu bhp na budowie spoczywa na kierowniku budowy. Obok bowiem obowiązku sporządzenia planu BIOZ¹ ma on również powinność zorganizowania i kierowania budową obiektu budowlanego, w sposób zgodny z projektem, pozwoleniem na budowę, przepisami, w tym techniczno-budowlanymi oraz przepisami dotyczącymi bhp. Szczególnym obowiązkiem kierownika budowy jest koordynowanie:

a) prac przy opracowywaniu technicznych lub organizacyjnych założeń planowanych robót budowlanych lub ich poszczególnych etapów, które mają być prowadzone jednocześnie lub kolejno,

b) prac przy planowaniu czasu wymaganego do zakończenia robót budowlanych lub ich poszczególnych etapów,

c) działań zapewniających przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i ochrony zdrowia podczas wykonywania robót budowlanych.

Ze względu na bardzo szeroki zakres obowiązków i odpowiedzialności kierownik budowy może żądać od wykonawców robót dokumentów stwierdzających, że pracownicy posiadają odpowiednie przygotowanie zawodowe do ich wykonywania, szkolenia w zakresie bhp oraz dysponują środkami ochrony indywidualnej. Dotyczy to również eksploatowanych na placu budowy maszyn i urządzeń technicznych, w tym uprawnień do ich obsługi wynikających z odrębnych przepisów.

Biorąc pod uwagę, że w zakresie bhp na budowie zastosowanie mają, obok przepisów kodeksu pracy, również przepisy ustawy prawo budowlane [5], wątpliwości może budzić powoływanie koordynatora sprawującego nadzór nad bhp na podstawie art. 208 kp [1] oraz powierzenie funkcji koordynatora w zakresie zapewnienia przestrzegania podczas wykonywania robót budowlanych zasad bhp: czy w celu realizacji obowiązku kodeksowego konieczne jest powoływanie obok kierownika budowy dodatkowego koordynatora na podstawie art. 208 kp [1], czy też jego rolę spełnia kierownik budowy. Przepisy nie regulują tej kwestii, jednak wydaje się nieracjonalne i niecelowe powoływanie dwóch osób do prowadzenia koordynacji tożsamych działań. Należy uznać, że kierownik budowy jest jednocześnie, z mocy [5], koordynatorem, o którym mowa w art. 208 kp².

Taka interpretacja tego przepisu nie może jednak prowadzić do zwolnienia poszczególnych pracodawców z pozostałych obowiązków, takich jak obowiązek współpracy, ustalenia zasad współdziałania uwzględniających sposoby postępowania w przypadku wystąpienia zagrożeń dla zdrowia lub życia pracowników oraz informowania siebie nawzajem oraz pracowników i ich przedstawicieli o działaniach w zakresie zapobiegania zagrożeniom zawodowym, występujących zagrożeniach i pracownikach wyznaczonych do udzielania pierwszej pomocy, wykonywania działań w zakresie zwalczania pożarów i ewakuacji pracowników. Należy również podkreślić, że przepis art. 304³ kodeksu pracy nakłada obowiązki współpracy nie tylko na pracodawcę/ców, ale też na osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek.

² Przepis ten zobowiązuje pracodawców do wyznaczenia koordynatora sprawującego nadzór nad bezpieczeństwem i higieną pracy jeżeli w tym samym miejscu wykonują pracę pracownicy zatrudnieni przez różnych pracodawców.

¹ Szczegółowe informacje, które należy uwzględnić przy jego opracowywaniu, określa rozporządzenie Ministra Infrastruktury [6].

Osoby odpowiedzialne za bezpieczeństwo i higienę pracy na budowie

Przywołane wcześniej (bardzo ogólnie) przepisy odnoszące się do wymagań w zakresie bhp na budowie można zakwalifikować do przepisów prewencyjnych. Oznacza to, że wywiązywanie się z obowiązków gwarantuje, z dużym prawdopodobieństwem, że do wypadku nie dojdzie. Jeżeli zatem na budowie wydarzył się wypadek przy pracy, to istnieje domniemanie, że przepisy zostały złamane. Przedstawiony wywód jest jednak ograniczeniem zakresu odpowiedzialności poszczególnych uczestników procesu budowlanego do sytuacji, gdy wydarzył się wypadek; odpowiedzialność zaś uczestników budowy jest znacznie szersza. Dotyczy ona nie tylko zaistniałego wypadku, ale też stanu bhp na budowie.

Podstawę prawną stanowi tu art. 207 §1 kodeksu pracy, zgodnie z którym za stan bhp w zakładzie pracy odpowiada pracodawca. Pojęcie zakładu pracy ma w tym przypadku znaczenie szersze: obejmuje nie tylko przestrzeń wraz z budynkami, w których wykonywana jest praca, ale każde inne miejsce (w tym plac budowy) jej wykonywania. Należy podkreślić, że odpowiedzialność ta ma charakter ustawowy, bezwzględny i jest niezależna od tego, na podstawie jakiej umowy (o pracę, cywilnoprawnej, etc.) pracę na terenie zakładu pracy wykonują osoby zatrudnione, jeżeli jest ona wykonywana przez nich w siedzibie pracodawcy lub w miejscu przez niego wyznaczonym (np. na placu budowy). Powinności w zakresie zapewnienia bhp nałożone zostały na pracodawcę nie tylko w stosunku do pracowników lub osób świadczących pracę na podstawie innej niż stosunek pracy – ma on obowiązek zastosować środki niezbędne do zapewnienia ochrony życia i zdrowia również w odniesieniu do osób niebiorących udziału w procesie pracy, jeżeli jest ona prowadzona w miejscu, do którego mogą mieć dostęp.

Co więcej, odpowiedzialność za stan bhp ponosi nie tylko pracodawca, ale również przedsiębiorca niebędący pracodawcą, organizujący pracę wykonywaną przez osoby fizyczne na innej podstawie niż stosunek pracy lub prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek. Zastrzec należy tutaj jednak, że obszar tej odpowiedzialności uzależniony jest od zakresu powinności pracodawcy czy też przedsiębiorcy w stosunku do osób pracujących na jego rzecz. O ile w przypadku, gdy praca jest wykonywana na innej podstawie niż stosunek pracy (w tym przez osoby prowadzące na własny rachunek działalność gospodarczą) na rzecz pracodawcy, to zakres jego powinności w dziedzinie bhp pokrywa się z obowiązkami nałożonymi w przepisach

wobec jego pracowników, o tyle w przypadku przedsiębiorcy nie będącego pracodawcą obowiązki te realizuje on „odpowiednio”. Oznacza to, że to przedsiębiorca decyduje o wyborze powininości, które w konsekwencji mają zapewnić osobom wykonującym pracę na jego rzecz bezpieczne i higieniczne warunki pracy. Z prawidłowości tych wyborów będzie zaś rozliczany przez Państwową Inspekcję Pracy, która może zakwestionować zakres ochrony, a w przypadku zaistnienia wypadku – przez prokuraturę i sądy.

Nieco odmiennie uregulowana jest w ustawie o zatrudnianiu pracowników tymczasowych [7] odpowiedzialność za stan bhp w stosunku do pracowników tymczasowych. Specyfika tego rodzaju zatrudnienia polega na tym, że jednym podmiotem jest pracodawca (agencja pracy tymczasowej), ale praca jest wykonywana na rzecz kogoś zupełnie innego (pracodawcy-użytkownika). Przepisy ustawy regulują obowiązki w zakresie bhp pracodawcy-użytkownika: dostarczenie odzieży i obuwia roboczego, środków ochrony indywidualnej, zapewnienie napojów i posiłków profilaktycznych, przeprowadzenie szkolenia w zakresie bhp, ustalenie okoliczności i przyczyn wypadków przy pracy, przeprowadzenie oceny ryzyka zawodowego i informowanie o nim. Pracodawca-użytkownik może również przejąć inne obowiązki z zakresu bhp, o ile zostało to uzgodnione na piśmie z agencją pracy tymczasowej.

W zakresie wskazanym w ustawie i wynikającym z zawartej z agencją pracy tymczasowej umowy pracodawca-użytkownik ma obowiązek, pod rygorem odpowiedzialności karnej, zapewnić pracownikowi tymczasowemu bezpieczne i higieniczne warunki pracy. Odpowiedzialność ta wynika z art. 27 ustawy o zatrudnianiu pracowników tymczasowych [7]. Brak ze strony pracodawcy-użytkownika realizacji obowiązków wynikających z przepisów prawa i umowy, a także wyposażenie stanowiska pracy w maszyny i inne urządzenia techniczne, które nie spełniają wymagań dotyczących oceny zgodności jest wykroczeniem i podlega karze grzywny przewidzianej w kodeksie wykroczeń [8]³.

Z treści przedstawionych przepisów wynika, że bez względu na wielkość budowy oraz liczbę wykonawców i podwykonawców, za stan bhp i zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia swoich pracowników oraz innych osób wykonujących pracę na innej podstawie niż stosunek pracy (w tym prowadzących działalność gospodarczą na własny rachunek) odpowiedzialność ponosi pracodawca lub przedsiębiorca.

³ Należy zaznaczyć, że wymiar kary grzywny ustalony w kodeksie wykroczeń (od 20 do 5000 zł) jest korzystniejszy dla pracodawcy od ustalonego w kodeksie pracy.

Pracodawca (przedsiębiorca) przed wejściem na plac budowy w celu realizacji inwestycji (lub jej fragmentu) powinien uzgodnić z kierownikiem budowy wszelkie sprawy z zakresu bhp. Także kierownik budowy powinien, w ramach swoich obowiązków, poinformować o organizacji pracy na budowie, innych uczestnikach budowy, zakresie prowadzonych przez nich prac i ewentualnych zagrożeniach wynikających z prowadzenia prac na terenie budowy przez różnych podwykonawców. Inwestor lub kierownik budowy może żądać również wyposażenia pracowników w określony rodzaj środków ochrony indywidualnej lub specjalnego, dodatkowego przeszkolenia pracowników przez pracodawcę uwzględniającego specyficzne dla danej inwestycji zagrożenia.

Mimo że przytoczony wcześniej art. 207 §1 kp wskazuje jednoznacznie na pracodawcę jako osobę odpowiedzialną za stan bhp, nie jest to jedyny podmiot obarczony odpowiedzialnością. Również art. 211 kp wskazuje na określone obowiązki osoby kierującej pracownikami, przy czym kodeks pracy nie definiuje, kogo uważa się za osobę kierującą pracownikami. W doktrynie przyjęto, że jest to każda osoba (również jeżeli nie jest pracownikiem ani pracodawcą), na wszystkich szczeblach zarządzania, która ma możliwość wykonywania nadzorczo-kontrolnej funkcji kierowniczej i egzekwowania swoich poleceń [13,14] – będzie to więc zarówno mistrz, brygadzysta, kierownik działu czy też produkcji.

Jest to również kierownik budowy, zatrudniony przez wykonawcę lub podwykonawcę uczestniczącego w procesie inwestycyjnym, jeżeli ma powierzone kierowanie określonym zespołem pracowników. Jeżeli na terenie budowy pracę wykonuje jedna firma, wówczas kierownik budowy odpowiada za stan bhp z pozycji osoby kierującej pracownikami, wyznaczone osoby będą zaś odpowiadały za stan bhp w zakresie powierzonych im obowiązków i kompetencji. Jeżeli obowiązki osoby kierującej pracownikami nie zostały w zakresie spraw związanych z bhp skonkretyzowane, to osoba kierująca odpowiada za brak realizacji obowiązków wynikających z treści art. 211 kp i przepisów wykonawczych do kodeksu pracy⁴.

Odpowiedzialność za bhp – formy i przesłanki odpowiedzialności

Odpowiedzialność za stan bhp na budowie jest zróżnicowana, zarówno w zakresie

⁴ Dotyczy to m.in. procedur przewidzianych w przepisach ogólnych bhp wobec prac szczególnie szkodliwych, takich jak bezpośredni nadzór nad pracownikami czy też instruktaż pracowników, w tym imienny podział pracy, kolejność wykonywanych prac, czy też wymagania bhp (pracodawca zapewnia realizację tych procedur, ale realizuje je z reguły bezpośredni przełożony).

podmiotów ją ponoszących, jak też poszczególnych jej typów. Może być wykroczeniowa, bądź karna, ale też i kompensacyjna (cywilna) – w przypadku, gdy zaniedbania dotyczące bhp były przyczyną zaistnienia wypadku i, w konsekwencji, powstania szkody (w mieniu i/lub na osobie).

Przesłanki odpowiedzialności mogą być, w zależności od jej typu, wskazane w kodeksie pracy [1], kodeksie karnym [9], a w przypadku odpowiedzialności odszkodowawczej – w kodeksie cywilnym [10]. Należy jednak przyjąć, że podstawowymi przesłankami są zasadniczo bezprawność i wina, natomiast w przypadku odpowiedzialności odszkodowawczej dodatkowo przesłanka szkody (bez niej nie będzie możliwe dochodzenie roszczeń odszkodowawczych) i związek przyczynowy⁵.

Podmioty odpowiedzialności wykroczeniowej za stan bhp zostały określone w art. 283 kodeksu pracy [1]. Wśród nich odpowiedzialność tę w najszerszym zakresie ponosi pracodawca i osoba kierująca pracownikami oraz innymi osobami fizycznymi, gdyż nieprzestrzeganie przepisów lub zasad bhp jest właśnie wykroczeniem. W pozostałych wypadkach odpowiedzialność ponosi ten, na kim ciążyła realizacja wymienionych w kodeksie obowiązków, która zresztą w zdecydowanej większości przypisana jest pracodawcy. Istotne jest to, że nawet w przypadku, gdy obowiązki zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy spoczywają na innych osobach, to zgodnie z art. 207 §1 kp pracodawca odpowiada nie tylko za własne działania, ale także za działania innych osób [13]. Podmiotem wykroczenia (podobnie jak odpowiedzialności karnej) może być tylko osoba fizyczna. W przypadku więc, gdy pracodawcą jest jednostka organizacyjna, osoby nią zarządzające, które dokonują czynności z zakresu prawa pracy za pracodawcę ponoszą odpowiedzialność w taki sposób, jak „kierujący pracownikami” [14].

Odpowiedzialność karna za stan bhp w zakładzie pracy, w tym na budowie, przewidziana została w art. 220 kodeksu karnego [9]. Jej przesłankami jest niedopełnienie obowiązków pracy przez osobę odpowiedzialną za bhp i, w konsekwencji, narażenie pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Do wypełnienia przesłanek tego przestępstwa wystarczy więc jedynie stan bezpośredniego zagrożenia życia i zdrowia pracownika, który nie doprowadził (jeszcze) do wypadku przy pracy. Jeżeli chodzi o zbieżność wykroczenia przewidzianego w art. 283 kodeksu pracy i przestępstwa przewidzianego w art. 220 kodeksu karnego, to, poza różni-

⁵ Szerzej na temat odpowiedzialności w prawie pracy w: Sanetra W. *Kilka uwag o pojęciu odpowiedzialności w prawie pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 11/2007.

camy redakcyjnymi w przepisach (w kodeksie pracy jest to osoba odpowiedzialna za stan bhp, a w kodeksie karnym – odpowiedzialna za bhp), podmiot odpowiedzialny jest tożsamy.

Różnica polega natomiast na kręgu podmiotów, co do których nieprawidłowa ochrona ich zdrowia i życia (nieprzestrzeganie przepisów i zasad bhp) skutkuje wypełnieniem znamion wykroczenia lub przestępstwa [15]. W przypadku wykroczenia będą to pracodawca i osoby kierujące pracownikami lub innymi niż pracownicy osobami, w przypadku zaś przestępstwa przewidzianego w art. 220 kp – tylko pracownicy. Problem może budzić kwestia ustalenia podmiotów odpowiedzialnych za bhp. W tym przypadku rozbieżności dotyczą przede wszystkim kwestii zakwalifikowania jako podmiotu sprawczego na podstawie art. 220 kk osób kierujących pracownikami. Wątpliwości te powstają na tle bardzo jednoznacznego brzmienia art. 207 §1 kp, wskazującego jako podmiot odpowiedzialny pracodawcę. Jednak logiczne jest, że osobą taką jest nie tylko pracodawca, ale też, w zakresie swoich kompetencji i powierzonych zadań, osoba kierująca pracownikami. W innym bowiem przypadku odpowiedzialność na podstawie art. 220 kk ponosiłyby jedynie pracodawca będący osobą fizyczną. Zarówno wykroczenie przewidziane w art. 283 kp, jak i przestępstwo przewidziane w art. 220 kk, może zostać popełnione umyślnie i nieumyślnie [15].

W literaturze przedmiotu przyjęto, że każde naruszenie przepisów bhp jest wykroczeniem, natomiast naruszenie, które powoduje narażenie pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia jest kwalifikowane jako przestępstwo [16]. Wobec dużej zbieżności odpowiedzialności wykroczeniowej i karnej należy stwierdzić, że zawiniony czyn osoby odpowiedzialnej nie będzie przestępstwem, a wykroczeniem, jeżeli nieprzestrzeganie przez nią przepisów lub zasad bhp:

- nie narażało pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu
- wprawdzie narażało pracownika na niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, ale niebezpieczeństwo nie było bezpośrednie
- wprawdzie narażało pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo, ale następstw lżejszych niż utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu
- nie pozostaje w relatywnym związku przyczynowym z narażeniem pracownika na niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu [16]
- wprawdzie wypełnione zostały wszystkie znamiona czynu przewidziane w art. 220 kk,

ale osobą narażoną nie był pracownik (osoba inna niż pracownik), [15].

Podstawy prawne odpowiedzialności karnej, jak też podmioty odpowiedzialne zmieniają się, jeżeli dochodzi do wypadku przy pracy. Odpowiedzialna jest wówczas każda osoba, która zawiniła – umyślnie bądź nie. Do kwalifikacji prawnej odpowiedzialności i ustalenia podmiotów odpowiedzialnych istotne będzie w takim przypadku ustalenie przyczyn zaistnienia wypadku oraz jego skutków (ciężkiego, lekkiego uszkodzenia ciała, śmierci). Jeżeli przyczyną wypadku było zawinione naruszenie przepisów lub zasad bhp, to podmiotami odpowiedzialnymi będą osoby odpowiedzialne za bhp. Natomiast jeżeli przyczyną wypadku było zawinione (choćby w postaci niedbalstwa) nieprawidłowe realizowanie funkcji koordynacyjnych przez kierownika budowy, nieprawidłowe opracowanie planu BIOZ na budowie lub przekazanie nieprawidłowych bądź niepełnych danych przez projektanta, jako podstawy sporządzenia planu BIOZ, to odpowiedzialność za zaistnienie wypadku ponosić będą odpowiednio kierownik budowy i/albo projektant.

Odpowiedzialność karną za wypadek mogą ponosić również inni pracownicy, jeżeli ich zawinione postępowanie było przyczyną lub w sposób istotny przyczyniło się do zaistnienia wypadku, jak też osoby trzecie niezwiązane bezpośrednio z procesem inwestycyjnym (np. kierowcy dowożący materiały na plac budowy). Jednakże w tym przypadku nie będzie to z reguły odpowiedzialność samodzielna, gdyż często można zarzucić innym uczestnikom procesu inwestycyjnego zaniedbania, które przyczyniły się do zaistnienia wypadku (nieprawidłowa organizacja pracy, zła koordynacja prac na budowie, zła organizacja placu budowy itp.).

Należy podkreślić, że odpowiedzialność pracodawcy i osoby kierującej pracownikami za zaistnienie wypadku będzie również miała miejsce nie tylko, jeżeli zawinione naruszenie przepisów dotyczyło „swoich” pracowników ale też innych osób świadczących pracę na terenie budowy, bez względu na podstawę prawną świadczenia pracy. Natomiast nie można czynić zarzutu naruszenia przepisów lub zasad bhp, będących przyczyną wypadku, jeżeli budowa prowadzona jest w ramach umowy pomiędzy osobami fizycznymi, z których żadna nie jest pracodawcą ani przedsiębiorcą, na rzecz którego świadczona jest praca. W tym przypadku brakuje podmiotu zobowiązanego do zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Dotyczyć to będzie przede wszystkim tych budów, które są prowadzone przez inwestora tzw. metodą gospodarczą oraz drobnych remontów.

Odpowiedzialność cywilna jest odpowiedzialnością odszkodowawczą, a więc może występować jedynie w przypadku, gdy osoba poszkodowana (pracownik) poniósł szkodę, w tym przede wszystkim na skutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej (w przypadku prac budowlanych będą to przede wszystkim wypadki przy pracy). Odpowiedzialność ta ukształtowana jest na podstawie prawa cywilnego [10] i może być kontraktowa bądź deliktowa z tytułu czynów niedozwolonych, a rodzajem tej ostatniej jest zwłaszcza odpowiedzialność na zasadzie winy (art. 415 kc) lub na zasadzie ryzyka⁶.

Źródłem odpowiedzialności kontraktowej jest niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania. Jeżeli nie zostaną zapewnione bezpieczne i higieniczne warunki pracy, to osobie zobowiązanej (pracodawcy, przedsiębiorcy) można postawić zarzut niezachowania należytej staranności, którego skutkiem jest naruszenie istotnych warunków umowy o pracę lub innej umowy, na podstawie której praca taka jest świadczona. Roszczeniem przewidzianym w tym przypadku jest odszkodowanie.

Przesłankami odpowiedzialności deliktowej, na podstawie art. 415 kc, są: zaistnienie szkody, wystąpienie czynu niedozwolonego i związek przyczynowy między czynem niedozwolonym a szkodą będącą jego zwykłym następstwem [17]. Ciężar dowodu w odniesieniu do wszystkich okoliczności obciąża poszkodowanego, a wina sprawcy szkody stanowi ogólną zasadę odpowiedzialności.

W przypadku budowy odpowiedzialność cywilna może kształtować się również na zasadzie ryzyka. Jej podstawą jest art. 435 kodeksu cywilnego, który przewiduje odpowiedzialność za ryzyko związane z prowadzeniem na własny rachunek przedsiębiorstwa lub zakładu wprawianego w ruch za pomocą sił przyrody (pary, gazu, elektryczności, paliw płynnych itp.).

Nie każde przedsiębiorstwo budowlane może być zatem w ten sposób zakwalifikowane, zgodnie bowiem z linią orzecniczą Sądu Najwyższego, przedstawioną w uzasadnieniu orzeczenia w sprawie II UKN 681/98: „Nowoczesne przedsiębiorstwo budowlane, a w szczególności przedsiębiorstwo zajmujące się budownictwem przemysłowym, budową mostów, budową rurociągów itp. opiera swą działalność produkcyjną już prawie wyłącznie

⁶ W artykule pomijam coraz częstsze dyskusje na temat dopuszczania takiej odpowiedzialności w stosunku do pracodawcy jak też, czy jest to odpowiedzialność prawa cywilnego, czy prawa pracy. *Vide*: Maniewska E. *Jeszcze o odpowiedzialności cywilnoprawnej pracodawcy za wypadki przy pracy*. „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 12/2011; Sanetra W. *Kilka uwag o pojęciu...; Glosa W. Ostaszewskiego do wyroku Sądu Najwyższego z 22 stycznia 2011 r. (II PK 175/10) w sprawie reżimu odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy za naruszenie obowiązków z zakresu bhp*. „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 12/2012 i glosa J. Jankowiaka do tego wyroku OSP, nr 9, poz. 86.

na pracy różnych maszyn poruszanych silnikami elektrycznymi lub spalinowymi, w związku z tym ze względu na stopień posługiwania się tymi maszynami, powinno być uważane za wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody". Wymienione tu elementy powinny stanowić podstawę uznania, czy dane przedsiębiorstwo budowlane może być uznane za przedsiębiorstwo wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody.

Odpowiedzialność na zasadzie ryzyka oparta jest w tym przypadku na domniemaniu, że samo działanie takiego przedsiębiorstwa stwarza niebezpieczeństwo wyrządzenia szkody, bez względu na działanie lub zaniechanie prowadzącego na własny rachunek to przedsiębiorstwo. To on ponosi odpowiedzialność za szkodę na osobie i/lub mieniu. Poszkodowany nie musi udowodniać w tym przypadku winy prowadzącego na własny rachunek przedsiębiorstwo, a jedynie związek przyczynowy pomiędzy szkodą a działaniem przedsiębiorstwa oraz jej wysokość. To na pozwanym ciąży obowiązek udowodnienia, że nie ponosi on odpowiedzialności za powstałą szkodę, a zwolnić się z niej może jedynie w przypadkach wymienionych w omawianym przepisie, tj. jeżeli szkoda nastąpiła na skutek siły wyższej, wyłącznie z winy poszkodowanego lub wyłącznie z winy osoby trzeciej, za którą prowadzący przedsiębiorstwo na własny rachunek nie ponosi odpowiedzialności.

W przypadku szkody na osobie (uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia) odszkodowanie obejmuje wszelkie wyniki z tego tytułu straty, koszty leczenia lub koszty przekwalifikowania do innego zawodu. Dodatkowo, jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej lub zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki na przyszłość, może żądać odpowiedniej renty. Należy jednak pamiętać, że w przypadku, gdy wypadkowi takiemu uległ pracownik lub inna osoba podlegająca na podstawie ustawy [12] obowiązkowemu ubezpieczeniu z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, to otrzyma ona z ZUS odszkodowanie i stosowną rentę z tytułu niezdolności do pracy, z tytułu ubezpieczenia wypadkowego. W związku z tym roszczenia mogą dotyczyć jedynie tych kosztów poniesionych przez poszkodowanego, które nie zostały wypłacone z tytułu ubezpieczenia (np. koszty przystosowania mieszkania do inwalidztwa spowodowanego wypadkiem, koszty dowożenia na rehabilitację, dodatkowego wyżywienie itp.), a także renty wyrównawczej uzupełniającej rentę przyznaną przez ZUS. Sąd na wniosek pokrzywdzonego może również przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. W sytuacji wypadku

śmiertelnego sąd może przyznać rodzinie zmarłego stosowne odszkodowanie, jeżeli na skutek śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie się jej sytuacji życiowej, jak też sumę zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Podsumowanie

W artykule przedstawiono problemy bezpieczeństwa i higieny pracy na budowie ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzialności za stan bhp, jak też za wypadki na budowie. W artykule wyartykułowano przede wszystkim różnice wynikające ze specyfiki budów, a przede wszystkim z prowadzenia na jednym terenie prac przez pracowników zatrudnionych u różnych pracodawców, jak też obowiązków w zakresie bhp innych uczestników procesu budowlanego (kierownik budowy, projektant).

Wskazane zostały podmioty, które mogą ponosić odpowiedzialność i różne typy odpowiedzialności (wykroczeniowa, karna, cywilna). Najwięcej wątpliwości i rozbieżności stanowisk budzi dopuszczenie odpowiedzialności cywilnej, jako uzupełniającej odszkodowanie przyznane z tytułu ubezpieczenia społecznego od wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Dopuszczalność dochodzenia od pracodawcy dodatkowych roszczeń na podstawie prawa cywilnego wynika przede wszystkim z usunięcia w 1990 r. z poprzednio obowiązującej ustawy wypadkowej przepisu art. 40 wyraźnie wykluczającego taką odpowiedzialność [11]. Przepis wykluczający możliwość dochodzenia dodatkowych roszczeń na podstawie prawa cywilnego nie znalazł się również w obowiązującej ustawie wypadkowej z 2002 r. [12].

Powoduje to, że odpowiedzialność pracodawcy za wypadek przy pracy na podstawie przepisów prawa cywilnego jest nadal stosowana, chociaż coraz więcej jest głosów podważających jej zasadność. *De lege ferenda* należy jednoznacznie sformułować przepisy dopuszczające lub wykluczające taką odpowiedzialność w przypadku wypadku przy pracy osoby ubezpieczonej. Można to zrobić, jak proponuje E. Maniewska⁷ bądź poprzez uzupełnienie art. 237¹ §1 kp przez dodanie słowa „tylko” przed słowami „świadczenia z ubezpieczenia społecznego...”, albo jednoznaczne wskazanie, że obowiązkowa składka na ubezpieczenie wypadkowe płacona przez pracodawcę (podmiot zobowiązany do jej płacenia na podstawie ustawy o ubezpieczeniu [12]) chroni go (lub nie) przed odpowiedzialnością cywilną.

W artykule wykazano nie tylko obowiązki z zakresu bhp na budowie, ale przede wszystkim jakie (często bardzo dolegliwe) sankcje

grożą za ich niewykonanie lub niewłaściwe wykonanie. Przewidziane sankcje mają nie tylko za cel ukaranie winnych, ale też spełniają funkcję prewencji ogólnej. Dlatego istotna jest jak najszersza wiedza osób uczestniczących w procesie budowy i mających bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo i higienę pracy, co do konsekwencji niewywiązywania się ze swoich obowiązków. Świadomość poniesienia kary w przypadku niewywiązywania się z obowiązków powinna powodować zwrócenie przez podmioty zobowiązane szczególnej uwagi na bezpieczeństwo i higienę pracy na budowie.

PIŚMIENICTWO

- [1] Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. DzU z 1998 r. nr 21, poz. 94 ze zm.)
- [2] Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 6 lutego 2003 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy wykonywaniu robót budowlanych (DzU nr 47, poz. 401)
- [3] Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1977 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (t.j. DzU z 2003 r. nr 169, poz. 1650, ze zm.)
- [4] Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 20 września 2001 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy podczas eksploatacji maszyn i innych urządzeń technicznych do robót ziemnych, budowlanych i drogowych (DzU nr 118, poz. 1263)
- [5] Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. DzU z 2010 r. nr 243, poz. 1623 ze zm.)
- [6] Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 23 czerwca 2003 r. (DzU nr 120, poz. 1126)
- [7] Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych (DzU nr 166, poz. 1608 ze zm.)
- [8] Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. DzU z 2010 r. nr 46, poz. 275, ze zm.)
- [9] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (DzU nr 88, poz. 553 ze zm.)
- [10] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (DzU nr 16, poz. 93 ze zm.)
- [11] Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (t.j. DzU z 1983 r. nr 30, poz. 144 ze zm.)
- [12] Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (t.j. z 2009 r. DzU nr 167, poz. 1322 ze zm.)
- [13] Gersdorf M., Rączka K., Raczkowski M. *Kodeks pracy. Komentarz*. Lexis Nexis 2010
- [14] Iwulski J., Sanetra W. *Komentarz do Kodeksu pracy*. Lewis Nexis, 2009
- [15] Wróbel A. *Odpowiedzialność karna za niedopełnienie obowiązków z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy*. „Państwo i Prawo”, 12/2012
- [16] Radecki W. *Przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową. Komentarz*. C.H. Beck, Warszawa 2001
- [17] Kodeks cywilny. Komentarz, praca pod redakcją Gniewek E., Machnikowski P. C.H. Beck, Warszawa 2013

Publikacja opracowana na podstawie wyników II etapu programu wieloletniego pn. „Poprawa bezpieczeństwa i warunków pracy”, sfinansowanego w latach 2011-2013 w zakresie zadań służb państwowych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Koordynator programu: Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy.

⁷ Maniewska E. *Jeszcze o odpowiedzialności...*, op.cit.